

ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА ЯК ГОЛОВНА РУШІЙНА СИЛА У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

PEDAGOGICAL PRACTICE AS THE MAIN DRIVING FORCE IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF THE FUTURE TEACHER

У статті висвітлено проблему впливу педагогічної практики на процес професійного становлення майбутнього вчителя. Зазначено, що вищу мету педагогічної освіти становить професійне становлення та саморозвиток педагога на особистісному рівні. Професійне становлення майбутнього вчителя – це процес якісної, цілеспрямованої свідомої зміни власної особистісної сфери, професійних властивостей, професійної діяльності, що протікає як саморозвиток і є невід'ємною умовою становлення суб'єктності учасників педагогічної взаємодії. Педагогічна практика в педагогічних ЗВО – складова частина освітнього процесу, яка має на меті навчити студентів творчо застосовувати у практичній діяльності науково-теоретичні знання та практичні навички, отримані при вивченні педагогіки, психології, методик та спеціальних дисциплін, сприяти розвитку у майбутніх вчителів інтересу до науково-дослідної роботи. Успішність впливу педагогічної практики на професійне становлення майбутніх вчителів залежить від зовнішніх та внутрішніх чинників. До зовнішніх чинників професійного становлення майбутнього вчителя відносять: гуманістичну спрямованість освітнього процесу; орієнтацію життєдіяльності студентської спільноти на особистісне зростання; психолого-педагогічний супровід процесу професійного становлення майбутнього вчителя. До внутрішніх чинників професійного становлення майбутнього вчителя у процесі практики відносять обставини, що створюються самим студентом і відбивають його «суб'єктивний життєвий простір»: прийняття студентом суб'єктивної позиції у рамках практичної педагогічної діяльності; мотиваційна готовність майбутнього педагога до педагогічної (практичної) діяльності та професійного становлення. Професійне становлення майбутніх вчителів в умовах педагогічної практики протікатиме більш ефективно, якщо зміст та організація педагогічної практики будуть оновлені в контексті оновлення змісту освіти та процесу підготовки майбутнього вчителя, у тому числі на основі антропоцентричного підходу; професійне становлення буде системоутворюючим компонентом педагогічної підготовки майбутнього вчителя; оцінка стимулюючих можливостей педагогічної практики буде заснована на обліку стадійного характеру, факторів та механізмів особистісно-професійного становлення майбутнього вчителя під час підготовки у ЗВО.

Ключові слова: майбутній учитель, професійне становлення, педагогічна практика,

саморозвиток, освітній процес, гуманістична спрямованість.

The article highlights the problem of the impact of pedagogical practice on the process of professional development of a future teacher. It is noted that the highest goal of pedagogical education is the professional formation and self-development of a teacher at the personal level. The professional formation of a future teacher is a process of qualitative, purposeful conscious change of one's personal sphere, professional properties, professional activity, which proceeds as self-development and is an integral condition for the formation of the subjectivity of participants in pedagogical interaction. Pedagogical practice in pedagogical higher education institutions is an integral part of the educational process, which aims to teach students to creatively apply scientific and theoretical knowledge and practical skills acquired during the study of pedagogy, psychology, methods and special disciplines in practical activities, to promote the development of future teachers' interest in science – research work. The success of the impact of pedagogical practice on the professional development of future teachers depends on external and internal factors. The external factors of the future teacher's professional development include: the humanistic orientation of the educational process; orienting the life of the student community to personal growth; psychological and pedagogical support of the process of professional formation of the future teacher. The internal factors of the professional formation of the future teacher in the process of practice include the circumstances created by the student himself and reflect his «subjective life space»: the student's adoption of a subject position within the framework of practical pedagogical activity; motivational readiness of the future teacher for pedagogical (practical) activity and professional development. The professional formation of future teachers in the conditions of pedagogical practice will proceed more effectively if: the content and organization of pedagogical practice are updated in the context of updating the content of education and the process of training future teachers, including on the basis of an anthropocentric approach; professional development will be a system-forming component of the future teacher's pedagogical training; assessment of the stimulating possibilities of pedagogical practice will be based on the account of the staged nature, factors and mechanisms of the personal and professional development of the future teacher during training in higher education. **Key words:** future teacher, professional formation, pedagogical practice, self-development, educational process, humanistic orientation.

УДК 378.147.091.33-027.22:37.011.3-051
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/65.2.21>

Прищепов М.М.,
аспірант кафедри освітології
та інноваційної педагогіки
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Постановка проблеми у загальному вигляді. Досліджуючи процес професійного становлення майбутнього вчителя у педагогічному аспекті, ми свою наукову позицію розглядаємо

через вивчення становлення гуманістичних ідей, аналіз та порівняння різноманітних підходів до розуміння сутності особистісно-орієнтованої освіти, у тому числі вищої педагогічної. Оскільки

вчитель є опосередкованим учасником того, що відбувається в суспільстві та державі через своїх учнів, то саме нашим студентам належить будувати нову Україну та систему освіти XXI століття. Проблема сутності професійної підготовки вчителя завжди була значуща для педагогічної теорії та практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема впливу педагогічної практики на процес професійного становлення майбутніх учителів завжди була цікавою для психологів та педагогів як минулого так і сьогодення. Так, у наукових здобутках Г. Балла розкрито підготовку до професійної діяльності у контексті розвитку особистості та становлення її духовності. Дослідження О. Вознюк стосуються концепції особистості педагога як моделі продуктивної професійної діяльності. У працях Г. Данилової розглянуто педагогічний професіоналізм у контексті акмеології. Наукові здобутки Ю. Завалевського розкривають управління процесом професійного зростання вчителя. Н. Казакова досліджувала організаційно-методичні засади педагогічної практики майбутніх учителів початкової школи в умовах ступеневої підготовки. У наукових здобутках В. Каплінського розкрито проблему професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки. Л. Кравець досліджувала педагогічну практику як чинник професійного становлення майбутнього вчителя. У працях Линенко А. визначено професійну ідентичність в контексті професійної підготовки майбутнього вчителя. Дослідження Л. Литвин стосуються професійного становлення молодого вчителя в системі спільної науково-методичної роботи районного відділу освіти і школи. Наукові здобутки Л. Рибалко розкривають акмеологічні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя. У наукових працях С. Соколовської наведено ретроспективний аналіз дослідження проблеми саморозвитку. Г. Черкас досліджувала педагогічну практику у системі підготовки вчителів. О. Чепішко визначила психологічні умови розвитку професійної свідомості майбутніх учителів. У наукових дослідженнях В. Швидкого розкрито особливості формування Я-концепції в професійному становленні особистості. С. Яланська досліджувала професійне становлення вчителя як актуальну проблему педагогічної психології.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зараз розробляються багато напрямків щодо вирішення проблеми професійного становлення вчителя, проте все частіше це питання переходить на вивчення деяких аспектів педагогічної майстерності вчителя, специфіки вчительської праці та особливостей педагогічної діяльності. Для нашого дослідження

цінним є усвідомлення пріоритету людини в професії, при цьому ставиться завдання відштовхуватися від студента, його досвіду практичної діяльності, можливостей навчання тощо. З огляду на це проблема професійного становлення майбутнього вчителя у процесі педагогічної практики набуває дедалі більшої актуальності.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розгляд сутності педагогічного забезпечення професійного становлення майбутнього вчителя в освітньому процесі за допомогою педагогічної практики, ґрунтуючись на наукових здобутках відомих педагогів минулого та сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи сутність професійного становлення майбутнього вчителя, логіку нашого судження ми побудували таким чином: вищу мету педагогічної освіти становить професійне становлення та саморозвиток педагога на особистісному рівні.

Студент стає активним суб'єктом, який реалізує у педагогічній професії свій спосіб життєдіяльності: ставить завдання, розширює рамки діяльності, може діяти незалежно від ситуацій та обставин, творити ці обставини, виробляти власну стратегію професійного мислення та діяльності тощо.

Співвідношення саморозвитку та розвитку людини нам представляється як становлення особистості, що включає саморозвиток. Саме тому особистісне становлення ми розглядаємо через явище саморозвитку як безперервного процесу, в рамках якого людина набуває здатності керувати поточними подіями, формувати гарні та відкриті відносини з іншими людьми, мужньо та послідовно захищати свої погляди, сприймати життя у всій красі [11; 18]. Ця позиція розглядається як провідна у багатьох авторів [4; 7; 12; 14].

Дослідження Г. Балла, Д. Мазохи, С. Соколовської, дозволили дійти висновку, що саморозвиток педагога – обов'язкова складова мети сучасної освіти, а його рівень є показником суб'єктності вчителя на всіх етапах його безперервної педагогічної освіти.

Саморозвиток, його структуру та механізми розглядають багато вчених, але загальну основу всіх визначень становить розуміння саморозвитку як процесу багатогранного самоусвідомлення та самозміни.

Науковці визначають саморозвиток особистості як процес цілеспрямованої творчої зміни особистістю власних духовно-ціннісних, морально-естетичних, діяльнісно-практичних, інтелектуальних, чуттєвих, характерологічних особливостей для успішнішого досягнення своїх життєвих цілей і ефективнішого виконання свого людського, соціального призначення. Саморозвиток включає низку структурних компонентів: самопізнання, самореалізацію, самовизначення,

самоорганізацію, самореабілітацію, самопізнання, самоспонування, програмування професійного та особистісного зростання тощо [19].

Зіставивши характеристики, отримані з урахуванням аналізу наявних досліджень із саморозвитку, ми дійшли висновку, що саморозвиток – це внутрішній процес самозміни системи, що під впливом власних протиріч стає вищим рівнем саморуку; при цьому система, що саморозвивається, повинна бути відкритою, оскільки внутрішні ресурси не зможуть забезпечити тривале існування системи.

Конкретизуючи категорію саморозвитку у сфері педагогічної діяльності, ми звернулися до досліджень, у яких обґрунтовується ідея детермінації розвитку особистості діяльністю, і тому людина вивчається з позицій її відповідності професії та успішної діяльності у ній. Щодо цього, професійний саморозвиток слід розглядати як цілеспрямований процес удосконалення професіоналізму, який визначається власне людиною. Так, науковці визначають професійний саморозвиток як процес інтеграції зовнішньої професійної підготовки та внутрішнього руху, особистісного становлення людини [15]. Зовнішнє задає зміст, форми, схеми, а внутрішній рух забезпечує реалізацію, особистісний сенс професійного саморозвитку. Між ними можуть бути певні неузгодженості за часом та змістом.

Л. Литвин розглядає професійно-педагогічне становлення у взаємодії безлічі об'єктивних та суб'єктивних факторів, визначаючи його як динамічний процес, результатом якого є самоствердження вчителя у своїй професії та його професійне безперервне зростання [12].

Таким чином, у нашому уявленні професійний саморозвиток – це внутрішньо зумовлена прогресивна самозміна людини, що виражається у вдосконаленні нею якості власної професійної діяльності.

У теоретичному та практичному плані для нас важливі позиції В. Каплінського, який у своєму дослідженні визначає професійне становлення студента як динамічну властивість особистості, пов'язану з формуванням та розвитком особистісних та професійних якостей, усвідомленим ставленням до обраної професії, що впливає на професійну підготовку та професійну діяльність. Виділені автором етапи професійного становлення студентів та рівні його сформованості також стали цінними для нашого дослідження [8].

Спираючись вищезазначені дослідження, ми вважаємо, що професійне становлення майбутнього вчителя – це процес якісної, цілеспрямованої свідомої зміни власної особистісної сфери, професійних властивостей, професійної діяльності, що протікає як саморозвиток і є невід'ємною

умовою становлення суб'єктності учасників педагогічної взаємодії.

Розроблене визначення вимагало виявлення факторів, умов, передумов, закономірностей та принципів професійного становлення студентів педагогічного ЗВО. Успішність впливу педагогічної практики на професійне становлення майбутніх вчителів залежить від зовнішніх та внутрішніх чинників [14].

До зовнішніх чинників професійного становлення майбутнього вчителя ми віднесли: гуманістичну спрямованість освітнього процесу; орієнтацію життєдіяльності студентської спільноти на особистісне зростання; психолого-педагогічний супровід процесу професійного становлення майбутнього вчителя. Далі постало завдання теоретичного обґрунтування кожного з чинників.

Аргументуючи статус гуманістичної спрямованості педагогічного процесу як фактора професійного становлення майбутнього вчителя, в ході теоретичного дослідження ми встановили, що гуманістична спрямованість освітнього процесу ідентифікує педагогічну освіту як сферу духовного виробництва, продуктом якого виступають не лише засвоєння нових знань, цінностей, особистісних сенсів розкриття сутнісних сил педагога, його здібностей вільно орієнтуватися у складних соціокультурних обставинах, обслуговувати як наявні технології, а й інноваційність [6].

До внутрішніх чинників професійного становлення майбутнього вчителя у процесі практики ми відносимо обставини, що створюються самим студентом і відбивають його «суб'єктивний життєвий простір». Такими обставинами є:

прийняття студентом суб'єктної позиції у рамках практичної педагогічної діяльності;

мотиваційна готовність майбутнього педагога до педагогічної (практичної) діяльності та професійного становлення.

Студент у процесі педагогічної практики стає активним суб'єктом, який реалізує свій спосіб життєдіяльності. Суб'єктний початок є особистісною стороною будь-якої діяльності. Саме суб'єктне становлення активізує свідомість, самосвідомість, рефлексію, розширює простір вільного цілепокладання та творчості, підвищує міру відповідальності та унікальності індивідуальних прагнень особистості. Наша позиція ґрунтується на розробленій у психолого-педагогічній науці сукупності основних рис особистості як суб'єкта діяльності, у тому числі: здатність особистості виробляти, перетворювати, творити; її активна позиція; свобода особистості, детермінація дій у самій людині; внутрішня незалежність від зовнішнього світу тощо [1].

Процес розвитку вчителя як професіонала супроводжується не тільки розвитком особистісних структур, а й специфічною інтеграцією

властивостей і якостей особистості, формуванням її як цілісної системи. На думку багатьох дослідників, у забезпеченні інтеграції особистості провідну роль відіграє її спрямованість, адже саме вона виступає у ролі спонукальної системи, що визначає вибірковість відносин та активності особистості.

Ми вважали за необхідне розглянути мотиваційну готовність до здійснення практичної педагогічної діяльності майбутніх вчителів через низку компетенцій, які мають значення для нашого дослідження. Загальні компетенції – це здатність, заснована на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, які зустрічаються у всіх типах освітніх практик [5].

Професійні (професійно-орієнтовані) компетенції, пов'язані з готовністю та здатністю студента доцільно діяти відповідно до вимог педагогічної практики, методично організовувати і самостійно вирішувати завдання та проблеми, а також самооцінювати результати своєї діяльності. Студенти усвідомлюють себе суб'єктами власного професійного становлення, удосконалюють свою самосвідомість та «образ Я», і це призводить їх до неминучого внутрішнього бажання свідомо вдосконалювати свої особистісно-професійні якості.

Провідним фактором, що інтегрує виділені нами зовнішні і внутрішні чинники та забезпечує їх комплексну реалізацію в рамках професійного становлення майбутнього вчителя, виступає педагогічна практика. Педагогічна практика в педагогічних ЗВО – складова частина освітнього процесу, яка має на меті навчити студентів творчо застосовувати у практичній діяльності науково-теоретичні знання та практичні навички, отримані при вивченні педагогіки, психології, методик та спеціальних дисциплін, сприяти розвитку у майбутніх вчителів інтересу до науково-дослідної роботи [16]. Педагогічна практика є важливою ланкою освітнього процесу у ЗВО і має свої специфічні цілі та завдання. Сутність педагогічної практики полягає у ліквідації протиріччя між вимогами суспільства та рівнем професійної підготовки випускників педагогічного ЗВО.

Педагогічна практика на відміну від теоретичного навчання з його високим ступенем наукового узагальнення характеризується великою конкретністю. Вона виступає як основа пізнання, доповнює та узагальнює теоретичні знання студентів, підводить впритул до аналізу, наукового пошуку та узагальнення педагогічного досвіду, розкриває суспільну значущість професії, формує необхідні професійні вміння, навички, зміцнює позитивні мотиви навчання у ЗВО.

Особливий інтерес для нас представляє дослідження Л. Кравець, у якому визначені функції педагогічної практики, показано їх органічну єдність та взаємодію. З огляду на те, що сама

проблема професійного становлення майбутнього вчителя є багатоаспектною, що охоплює широке коло питань, спираючись на дослідження Л. Кравець ми вважаємо, що рівень стану професійного становлення може бути проаналізований як у всій сукупності складових його якісних показників, так і поелементно, за окремими, найбільш суттєвими показниками [10].

Педагогічна практика спонукає студентів до осмислення власної педагогічної діяльності, себе у професії, до вибору та побудови світу ціннісних відносин, до оволодіння новими способами вирішення професійних та особистісних проблем. Ми погоджуємося з думкою дослідників, що у педагогічній практиці, передусім, відбувається становлення та розвиток інтересу до педагогічної професії, і водночас виявляються бар'єри, які перешкоджають цьому.

Для професійної самосвідомості майбутнього вчителя суттєвими характеристиками є логічність міркувань та вміння робити висновки на основі практичного досвіду, набутого у процесі педагогічної практики. Професійне самоусвідомлення майбутнього вчителя включає усвідомлення студентом норм, правил, моделей своєї професії, окремих сторін своєї особистості (професійної поведінки, рівня професіоналізму та своєї емоційності), сформованої позитивної «Я-концепції» [2].

Найбільш суттєвими ознаками самооцінки є усвідомлення своїх особистих та професійних якостей та цих якостей в інших, зіставлення професійної оцінки та оцінки інших. Професійне становлення майбутнього вчителя знаходить вираження у творчому характері його життєдіяльності, спрямованій на усвідомлення та перетворення себе та навколишнього світу. Самооцінка спонукає майбутнього вчителя до аналізу причинно-наслідкових зв'язків, стимулює розвиток його здатності до самопізнання, роботи над собою та застосування цієї здатності до складних умов і обставин професійного буття, пошуку та особистісної оцінки власного життєвого та педагогічного досвіду.

Самоорганізація вимагає від майбутнього фахівця реальної дії, вчинку, поведінкового акту, закріплення стійкого стереотипу дії через багаторазове повторення, вироблення професійної звички. Вона проявляється у співвіднесеності засвоєних знань із дійсним ставленням людини до себе та до оточуючих, регуляції навчально-практичної діяльності, доцільності самовиявлення у навчально-практичній діяльності; оцінки, контролю, коригування майбутнього вчителя як особистості та суб'єкта діяльності. Професійна самоорганізація пояснюється потребою майбутнього вчителя у навчальній педагогічній практиці, оскільки професійна самоорганізація як внутрішня якісна зміна має своєю підставою протиріччя між

«Я» реальним та ідеальним. Педагогічна практика допомагає суб'єкту помножити власні сили, отримати емоційне «підживлення» і через зміну картин світу перейти до більш адекватного його сприйняття та розуміння, що запускає механізми професійного становлення.

Для професійного самоврядування майбутнього вчителя найяскравішими ознаками виступають прогнозування результатів та рефлексія власної професійно-педагогічної діяльності. Розвиток цього компонента пов'язаний з умінням майбутнього вчителя усвідомити свої специфічні особливості, правила організації своїх дій і власних відносин, у яких зафіксовані значимі для нього цінності. Самоврядування проявляється інтенсивніше у студентів із вищим рівнем професійного становлення, що підтримує рівновагу у системі діяльності педагога, зменшує вплив дестабілізуючих чинників у педагогічному середовищі та зумовлює дотримання правових відносин.

У ході аналізу стану процесу професійного становлення майбутнього вчителя нами були виділені критерії та показники, які, на наш погляд, дозволяють найбільш якісно характеризувати процеси, що протікають, та виявляти динаміку особистісного саморозвитку.

Отже, ми виділили такі критерії:

1. Мотиваційно-ціннісний критерій: наявність стійкої мотивації, спрямованої на якісне освоєння педагогічної діяльності; стійке ставлення до цінностей професії; потреба у використанні та позитивному перетворенні свого досвіду.

2. Особистісно-діяльнісний. Розвиток здатності до рефлексії своєї поведінки та діяльності (досвід рефлексії): наявність позитивної Я-Концепції; прагнення до самовдосконалення на основі самопізнання; вміння програмувати саморозвиток; потреба та вміння контролювати результати власної діяльності; ступінь сформованості умінь саморегуляції.

3. Когнітивний. Наявність професійних знань та способів професійно-пізнавальної діяльності (операційний досвід): інтерес до психолого-педагогічної літератури; виразність особистісно-сміслового ставлення до матеріалу, що вивчається, і процесу діяльності; вміння раціонально організувати, контролювати та аналізувати свою поведінку; наявність самостійно вироблених методів професійно-пізнавальної діяльності.

Процес професійного становлення майбутнього вчителя – це послідовність різних його станів, що розгортається в часі, зумовлених внутрішньою структурою і тими можливими переходами (перетвореннями, перетвореннями), які містяться в цій структурі як її інтенції [5].

Проводячи своє дослідження в рамках цілісного підходу до вивчення педагогічних явищ та фактів, ми виділили чотири рівні професійного становлення майбутнього вчителя.

Виділена послідовність рівнів показує логіку процесу професійного становлення майбутнього вчителя в період його навчання в педагогічному ЗВО. Рух особистості студента від етапу до етапу є переходом від низького рівня до вищого. При цьому ціннісні аспекти кожного етапу актуалізуються і переходять на новий, більш якісний ступінь. Форми, методи та засоби ускладнюються, видозмінюються залежно від тактичних цілей та завдань, проте всі вони взаємопов'язані та взаємозумовлені як елементи системи. Крім того, процес професійної підготовки педагога є одночасно процесом становлення особистості студента, оскільки на кожному етапі набувають розвитку як професійні, так і особистісні зміни [20].

Перший (низький) рівень характеризується наступним чином: відсутність у студентів прагнення свідомого самовдосконалення, самозміни, самореалізації. Такі студенти пасивні, не замислюються про цілі в житті, не сприймають інформацію, яка сприяє їхньому саморозвитку. Взаємодія з іншими студентами, викладачами, ділові ігри на семінарських заняттях, мотивація обов'язку, потреба у пізнанні специфіки педагогічної професії – умови, що сприяють переходу студентів на другий рівень.

На другому рівні (нижче середнього) відбувається формування самоусвідомлення, самооцінки, самоорганізації та самоврядування. Цілі носять глобальний або розмитий характер, уявлення про себе як про спеціаліста, про способи професійної діяльності дуже невиразні. Самооцінка на цьому рівні може бути неадекватною. Студенти зазнають труднощів у самоорганізації або вважають, що набагато простіше працювати під керівництвом викладачів. Майбутній учитель характеризується формуванням самоусвідомлення, розвитком рефлексивних та емпатійних здібностей, актуалізацією інтересу до предметів педагогічного циклу, розвитком у студентів здатності до професійної інтерпретації життєвих обставин, педагогічних явищ та подій, формуванням позитивного прийняття себе та інших, альтернативних способів вирішення життєвих та професійних.

Третій рівень (середній) у професійному становленні майбутнього вчителя характеризується сформованим самоусвідомленням, адекватною самооцінкою, стійкими навичками самоорганізації та самоврядування. Але останні два компоненти виявляються лише ситуативно залежно від обставин, які студенти вважають найбільш сприятливими. Третій рівень відображає актуалізацію здатності студентів до самостійної постановки та професійного вирішення теоретичних та прикладних завдань, формується проєктна культура майбутнього вчителя, стимулюється пошук особистісного стилю професійної діяльності, авторство

у створенні власних моделей майбутньої педагогічної діяльності.

Четвертий рівень (високий) відображає сформоване самоусвідомлення, адекватну самооцінку, високий рівень самоорганізації та самоврядування майбутнього вчителя. Стійкий саморозвиток майбутнього вчителя характеризується тим, що здійснюється самоаналіз та необхідна корекція навчально-професійних та життєвих досягнень, актуалізується потреба в подальшому особистісно-професійному становленні, активно формується суб'єктність майбутнього вчителя.

Усвідомлення філософської, психологічної та педагогічної сутності людини, виявлення умов, факторів та критеріїв її становлення в умовах педагогічної практики дозволило нам сформулювати основні закономірності та принципи, що визначають цей процес. При цьому ми спиралися на висновки численних досліджень: принципи педагогіки саморозвитку, принципи педагогічного управління саморозвитком особистості, закономірності та принципи становлення особистості майбутнього вчителя в умовах інноваційної освіти, закономірності гуманізації освіти тощо [3; 13; 17]. Нами було виявлено наступні конкретні закономірні зв'язки професійного становлення майбутнього вчителя:

- ефективність професійного становлення майбутнього вчителя визначається нами як перша закономірність динамічного процесу, що детермінується внутрішньою активністю особистості, яка залежить від педагогічного управління і полягає у створенні педагогічних умов для продуктивного саморозвитку та має «м'який», імовірнісний характер;

- становлення особистості майбутнього вчителя найефективніше протікає при організації полісуб'єктного діалогічного педагогічного процесу з характерними його ознаками: стимулюванням прагнення студентів до саморозвитку, особистісно-значущою смисловою діяльністю, включенням у взаємодію на рівних, творчою спрямованістю;

- процес професійного становлення майбутнього вчителя набуває оптимального характеру, якщо студент займає суб'єктну позицію, коли динаміка процесу розгортається в руслі поступового наростання власної активності до повної саморегуляції;

- педагогічна практика «оживляється» власною активністю студента, якщо створено передумови виникнення у нього мотивації зростання, потреби у самоактуалізації, що виникає як результат самопізнання, усвідомлення своєї унікальності; якщо педагогічна практика проєктується як поле неоднозначних шляхів розвитку, створюючи можливість вибору.

За підсумками даних закономірних зв'язків нами було виділено такі принципи, що визначають

професійне становлення майбутнього вчителя у процесі педагогічної практики:

1. Принцип «продуктивного доміантного перетворення» освітнього процесу, активізації особистісного фактора у всіх сферах життєдіяльності. Цей принцип передбачає «людиноцентризм», спрямованість особистісно-професійних цінностей на головну доміанту – особистість майбутнього вчителя. Принцип вимагає спеціальних умов виявлення та прояву студентами своїх можливостей щодо постійного самовдосконалення.

2. Принцип інтеграції індивідуально-особистісної та соціокультурної спрямованості освітнього процесу. Принцип потребує обліку соціокультурного контексту розвитку, орієнтації освітнього процесу на вимоги динаміки сучасного суспільства. Принцип націлює на оволодіння загальнолюдською культурою, державними освітніми стандартами, на корекцію своєї поведінки та відносини відповідно до соціального замовлення.

3. Принцип взаємозв'язку змісту та процесу становлення вчителя в ході практики з реалізацією його суб'єктної позиції у майбутній професійній діяльності. Ми вважаємо, що засвоївши під час педагогічних практик особистісно-орієнтований досвід стосунків випускники педагогічного університету неминуче трансформують його у власну професійно-педагогічну діяльність.

4. Принцип діалогізму процесу творення. Цей принцип позначає перетворення позиції педагога та позиції студента на позицію співробітництва. Принцип вимагає від педагога готовності вступити до особистісно-сміслового спілкування зі студентом. Відповідно до принципу тут домінується діяльність смислородження, відбувається осмислення знань як особистісного пережитого досвіду, спільне відкриття нових смислів, взаємобагачення сенсами.

Усі принципи співвідпорядковані та взаємопов'язані між собою. Також принципи реалізуються у логіці трьох етапів освоєння змісту, застосування методів та форм педагогічної практики майбутнього вчителя [9]:

- метою першого етапу, що характеризується системним аналізом, є звернення до змісту своєї діяльності, розуміння своєї особистісної самобутності як основи професійно-педагогічної позиції, досягнення внутрішньої згоди;

- другий етап присвячений оформленню сенсів діяльності у процесі системного моделювання в індивідуальні цінності та застосування позиції як інструменту розуміння світу;

- на третьому етапі позиція майбутнього вчителя як система ціннісно-сміислової орієнтації стає концептуальною підставою гуманітаризації його професійної діяльності та поведінки.

Системний аналіз, моделювання та проєкування педагогічної діяльності становлять зміст

кожного етапу підготовки педагога. При переході від одного етапу до іншого зростає потреба у усвідомленні власної позиції, потреба у дедалі більшому використанні теоретичного матеріалу для її обґрунтування та просування до концептуального. На кожному етапі підготовки мають бути реалізовані одночасно усі виділені принципи. На всіх етапах цієї роботи неможливо реалізувати зазначені цілі та виділені принципи професійної підготовки лише на матеріалі імітаційного моделювання, без потужної педагогічної практики: суб'єктність майбутнього педагога потребує самореалізації та самоствердження у реальній, а не віртуальній діяльності.

Опираючись на вищезазначене можемо сказати, що формування вчителя, його професійних знань, умінь, навичок та рис особистості відбувається не лише під час вивчення спеціальних дисциплін та дисциплін психолого-педагогічного циклу. Особливу роль у цьому процесі відіграє педагогічна практика. Вона є важливою складовою освітнього процесу в ЗВО. Саме в цій діяльності у студентів-практикантів формується цілісне уявлення про професійну педагогічну діяльність, що спрямована на передачу соціокультурного досвіду за допомогою навчання і виховання та створення умов для особистісного розвитку учнів [2].

Необхідно підкреслити, що педагогічна практика виступає оптимальним фактором професійного становлення майбутніх учителів, оскільки вона потребує максимальної інтелектуальної діяльності, духовно-моральної компетентності, самообілізації студента, конкретизації психолого-педагогічних знань, формує вміння та навички педагогічної діяльності.

Висновки. Отже, ми вважаємо, що професійне становлення майбутніх учителів в умовах педагогічної практики протікатиме більш ефективно, якщо:

– зміст та організація педагогічної практики будуть оновлені в контексті оновлення змісту освіти та процесу підготовки майбутнього вчителя, у тому числі на основі антропоцентричного підходу;

– професійне становлення буде системоутворюючим компонентом педагогічної підготовки майбутнього вчителя;

– оцінка стимулюючих можливостей педагогічної практики буде заснована на обліку стадійного характеру, факторів та механізмів особистісно-професійного становлення майбутнього вчителя під час підготовки у ЗВО.

Наше дослідження доводить, що в період педагогічної практики інтенсифікується процес професійного становлення майбутніх учителів, актуалізуються їх теоретичні знання, активізується процес формування педагогічних умінь та навичок, професійних якостей особистості як найважливіших складових компонентів загальнопедагогічної

підготовки вчителя. Педагогічна практика є сполучною ланкою між теоретичним навчанням та самостійною педагогічною діяльністю.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балл Г. Професійна діяльність і підготовка до неї у контексті розвитку особистості та становлення її духовності. Творча особистість у системі неперервної професійної освіти: матеріали міжнар. наук. конф. / за ред. С. Сисоєвої, О. Романовського. Харків. ХДПУ. 2000. С. 34–39.

2. Вознюк О. Концепція особистості педагога як модель продуктивної професійної діяльності. Акмеодосягнення науковців Житомирської науково-педагогічної школи: монографія / ред. Дубасенюк О. А. Житомир. Видавництво ЖДУ ім. І. Франка. 2016. С. 107–134.

3. Данилова Г. Педагогічний професіоналізм у контексті акмеології. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія і практика: зб. наук. праць. К. КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, №5. 2006. С. 74–80.

4. Завалевський Ю. Управління процесом професійного зростання вчителя. Рідна школа. 2012. № 4-5. С. 52–58.

5. Загальна психологія: підручник. Скрипченко О.В. та ін. К. Либідь. 2005. 464 с.

6. Закон України «Про освіту». URL: <http://osvita.ua/legislation/iaw/233> (дата звернення 20.11.2023).

7. Казакова Н. Організаційно-методичні засади педагогічної практики майбутніх учителів початкової школи в умовах ступеневої підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Київ. 2005. 20 с.

8. Каплінський В. Професійне становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки: теорія і практика: монографія. Вінниця. «Твори». 2018. 492 с.

9. Костюк Г. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / за ред. Л. М. Проколієнко. Київ. 1989. 608 с.

10. Кравець Л. Педагогічна практика як чинник професійного становлення майбутнього вчителя. Педагогічні науки. 2012. Вип. 55. С. 80–86.

11. Линенко А. Професійна ідентичність в контексті професійної підготовки майбутнього вчителя: теоретичний аспект дослідження. Наука і освіта. № 1. 2016. С. 72–76.

12. Литвин Л. Професійне становлення молодого вчителя в системі спільної науково-методичної роботи районного відділу освіти і школи: 110 автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. Кіровоград. 2010. 20 с.

13. Мазоха Д. На шляху до педагогічної професії. Вступ до спеціальності: навчальний посібник. Київ. Центр навчальної літератури, 2005. 168 с.

14. Рибалко Л. Акмеологічні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.04. Харків. 2008. 42 с.

15. Соколовська С. Ретроспективний аналіз дослідження проблеми саморозвитку. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. № 46. 2009. С. 103–107.

16. Хоменко А. Суб'єкт-суб'єктні відносини як основа реалізації сучасної парадигми вищої освіти в Україні. Педагогічні науки. 2015. № 64. С. 66–74.

17. Черкас Г. Педагогічна практика у системі підготовки вчителів. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2008. № 8. С. 155–158.

18. Чепішко О. Психологічні умови розвитку професійної свідомості майбутніх учителів. Проблеми сучасної психології. Вип. 22. Збірник наукових праць

К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2013. С. 654–656.

19. Швидкий В. Особливості формування Я-концепції в професійному становленні особистості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07. Київ. 2007. 18 с.

20. Яланська С. Професійне становлення вчителя як актуальна проблема педагогічної психології. Естетика і етика педагогічної дії: зб. наук. пр. Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. Вип. 7. Полтава. 2014. 220 с.